

**สถาปัตยกรรมที่เป็นอัตลักษณ์
ของสุโขทัย**

สุรพล ดำริห์กุล

Suraphon Damrikul

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ คณะวิจิตรศิลป์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chiang Mai University

สุโขทัยเป็นแคว้นอิสระที่มีพัฒนาการเกิดขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีความเจริญรุ่งเรืองและดำรงความเป็นเอกราชอยู่ในระยะเวลาหนึ่ง จึงมีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองต่าง ๆ โดยรอบ ทั้งความสัมพันธ์ทางการเมือง ศาสนา และวัฒนธรรม โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ ที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ที่แคว้นสุโขทัย ทำให้สุโขทัยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ในดินแดนแถบนี้ และได้เป็นเป้าหมายหลอหลอมให้สุโขทัยมีแบบแผนทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง โดยเฉพาะศิลปะสุโขทัย ซึ่งเป็นงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ทั้งมีรูปแบบและลักษณะเฉพาะ แสดงเอกลักษณ์ของสุโขทัยอย่างแท้จริง

บทความนี้จะได้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับรูปแบบสถาปัตยกรรมเฉพาะที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของสุโขทัย ได้แก่ เจดีย์ทรงระฆังสุโขทัยหรือเจดีย์ทรงลังกา เจดีย์ช้างล้อม เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมหรือเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วิหารและมณฑปสุโขทัย ซึ่งมีความน่าสนใจและหลากหลาย สถาปัตยกรรมสุโขทัยดังกล่าวเหล่านี้ ได้ส่งอิทธิพลไปยังบ้านเมืองและแคว้นต่าง ๆ โดยรอบ อาทิ กรุงศรีอยุธยา ล้านนา ตลอดจนดินแดนใกล้เคียงในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งได้เป็นรากฐานและเป้าหมายหลอหลอมทำให้มีพัฒนาการเป็นสถาปัตยกรรมไทยในทุกวันนี้ ดังมีรายละเอียดไปตามลำดับต่อไปนี้

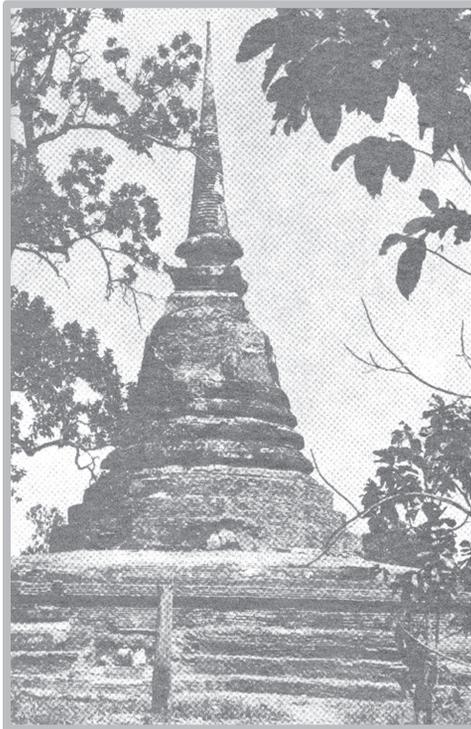
๐ เจดีย์ทรงลังกา หรือ เจดีย์สุโขทัยทรงระฆัง

เจดีย์ทรงลังกา หรือ เจดีย์สุโขทัยทรงระฆัง เป็นเจดีย์ที่มีรูปแบบเฉพาะเป็นเอกลักษณ์ของเจดีย์ในศิลปะสุโขทัย ซึ่งได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบจากเจดีย์ในศิลปะลังกา ที่เข้ามาพร้อมกับพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์^๑ ซึ่งเป็นรูปแบบเจดีย์สำคัญในศิลปะสุโขทัยที่นิยมสร้างขึ้นอย่างแพร่หลาย ทั้งที่เมืองสุโขทัยและ

^๑ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทราวดี ดิศกุล. ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๙.

ศรีสัตนาลัย เช่นที่ วัดเจติยงาม วัดชนะสงคราม วัดตระพังทอง วัดสระศรี วัดตระกวน ฯลฯ ของเมืองสุโขทัย และวัดเขาสุวรรณคีรี เมืองศรีสัตนาลัย ฯลฯ เป็นต้น

ลักษณะโดยรวมของเจดีย์ทรงระฆังสุโขทัย หรือเจดีย์ทรงลังกา ประกอบด้วยฐานหน้ากระดานหรือฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสประมาณหนึ่งถึงสองฐานรองรับฐานปัทม์และหน้ากระดานกลมซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป รองรับลวดบัวได้อองครระฆัง เป็นแบบบัวกลดสามชั้น อองครระฆังผายกลมหรือทรงระฆังขนาดใหญ่ มีบัลลังก์ ก้านฉัตร ปล้องไฉนและปลียอด

ภาพที่ ๑ เจดีย์ทรงลังกา วัดเจติยงาม
ในเขตอรัญญิก เมืองสุโขทัย

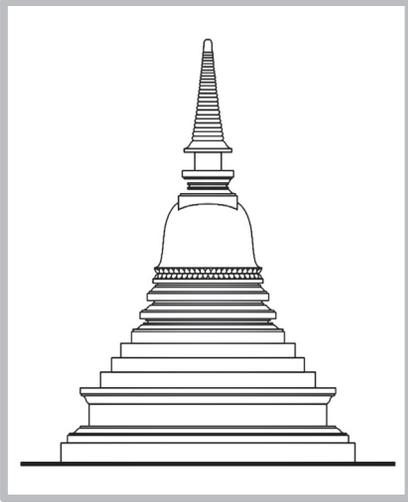
มีประเด็นปัญหาว่าเจดีย์ทรงระฆังสุโขทัยนั้น ควรจะเริ่มต้นปรากฏขึ้นในแคว้นสุโขทัยในช่วงเวลาใด เนื่องจากโบราณสถานส่วนใหญ่ไม่มีจารึกและหลักฐานชัดเจนว่าสร้างขึ้นมาแต่เมื่อใด มีเพียงเจดีย์ทรงระฆังแบบพิเศษ คือ เจดีย์ข้างล้อม ที่มีหลักฐานของการก่อสร้างชัดเจนอยู่เพียง ๒ แห่ง คือ เจดีย์วัดข้างล้อม เมืองสุโขทัย สร้างขึ้นใน พ.ศ.๑๙๒๗^๓ และเจดีย์วัดสระศักดิ์ สร้างใน พ.ศ.๑๙๕๕^๔ รวมทั้งผลการวิจัยเจดีย์ข้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย สรุปให้เห็นไว้ว่า น่าจะสร้างขึ้นในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย ซึ่งพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ได้หยั่งรากฐานลงอย่างมั่นคงแล้ว^๕

อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ได้เผยแพร่เข้ามายังแคว้นสุโขทัยตั้งแต่ช่วงระยะเริ่มต้นแล้ว โดยอาจผ่านมาทางเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองพุกาม ประเทศพม่า ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏหลักฐานเจดีย์ทรงระฆังที่ก่อเป็นเจดีย์รายขนาดเล็ก เรียงอยู่บนลานด้านข้างของวิหารที่วัดพระพายหลวง อาจเป็นแบบที่สร้างขึ้นระยะแรกในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง เป็นทรงระฆังคอดส่วนล่างไปึ่งที่ส่วนบน คล้ายเจดีย์ที่ประดับเจดีย์พระบรมธาตุ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่ทรงระฆังที่คล้ายคลึงกันก็มีอยู่บ้างในศิลปะพุกาม ด้วยเหตุนี้เจดีย์ทรงระฆังสุโขทัย จึงควรจะเริ่มต้นปรากฏขึ้นในแคว้นสุโขทัยช่วงเวลาที่สุโขทัยปรับเปลี่ยนการนับถือศาสนาจากพุทธศาสนาแบบมหายานเป็นพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่รับมาจากลังกาแล้ว นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นอย่างช้า

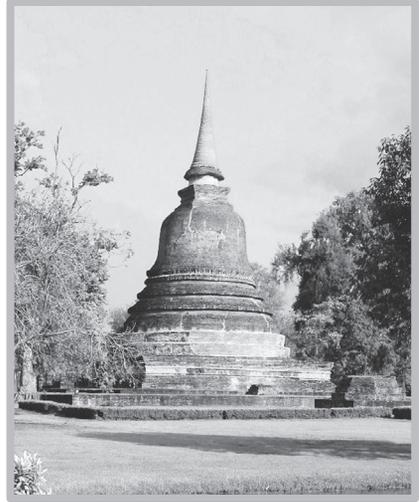
^๓ สำนักนายกรัฐมนตรี. “หลักที่ ๑๐๖ ศิลลาจารึกวัดข้างล้อม”, **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๔**, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓), หน้า ๑๒๔-๑๓๒.

^๔ สำนักนายกรัฐมนตรี. “หลักที่ ๔๙ ศิลลาจารึกวัดสระศักดิ์”, **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๓**, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๘) หน้า ๘๒-๘๘.

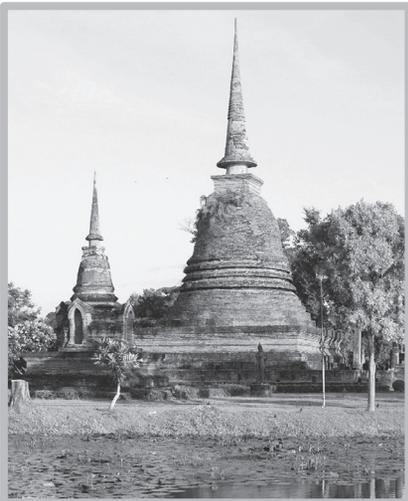
^๕ กรมศิลปากร. **การศึกษาวิจัยเรื่อง วัดข้างล้อม ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย**, กองโบราณคดี เอกสารหมายเลข ๑/๒๕๓๐ บริษัทวิคตอรีเพาเวอร์พอยท์ จำกัด กรุงเทพฯ ๒๕๓๐, หน้า ๑๗๔-๑๗๖.

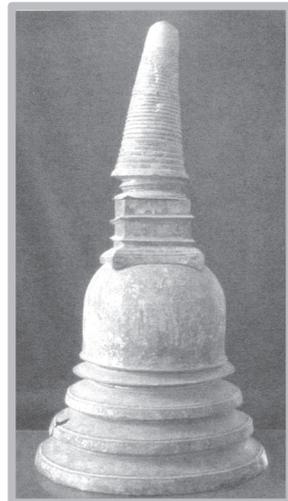
แผนผังที่ ๑ ผังรูปทรงเจดีย์สุโขทัย
ทรงระฆังหรือเจดีย์ทรงลังกา

ภาพที่ ๒ เจดีย์ทรงลังกา
วัดชนะสงครามเมืองสุโขทัย

ภาพที่ ๓ เจดีย์ทรงลังกา
วัดสระศรี เมืองสุโขทัย

ภาพที่ ๔ เจดีย์จำลองทรงลังกาสัมฤทธิ์
พบที่วัดสระศรี เมืองสุโขทัย

เป็นที่น่าสังเกตว่าวัดที่มีระบบแผนผังอย่างเรียบง่าย มีเจดีย์ทรงระฆังสุโขทัย หรือ เจดีย์ทรงลังกา เป็นประธานของวัด มีวิหารอยู่ด้านหน้ามีคูน้ำล้อมรอบ ไม่มีสิ่งปลูกสร้างซับซ้อน อาทิ วัดเจดีย์งาม วัดชนะสงคราม วัดตระพังทองกลาง วัดสระศรี ของเมืองสุโขทัย ฯลฯ ควรจะเป็นวัดในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ลังกาวงศ์ที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยระยะแรก ๆ

เจดีย์ทรงระฆังสุโขทัยคงเป็นเจดีย์รูปแบบหนึ่งที่ได้รับคความนิยมอย่างมาก ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙-ครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ซึ่งเป็นระยะเวลาของความเจริญรุ่งเรืองของแคว้นสุโขทัย เพราะระยะเวลาหลังจากนี้ไป จะเริ่มเข้าสู่ยุคเสื่อมของแคว้นสุโขทัย เนื่องจากสุโขทัยตกเป็นประเทศราชและถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในเวลาต่อมา

กลุ่มเจดีย์ทรงระฆังสุโขทัยได้เริ่มมีวิวัฒนาการเป็นเจดีย์ทรงระฆังสูง หรือ เจดีย์ทรงกลมแบบทรงสูง ด้วยการเพิ่มจำนวนฐานสูงขึ้นและมีการยกเก็จ ซึ่งคงได้รับอิทธิพลจากศิลปะอยุธยาที่เข้ามาพร้อมกับอำนาจทางการเมือง เจดีย์ทรงระฆังสูงดังกล่าวนี้มีปรากฏขึ้นทั้งที่เมืองสุโขทัยและเมืองกำแพงเพชรหลายแห่ง เช่นเจดีย์วัดศรีพิจิตรกิริติกัลยารามหรือวัดตาเถรชิงหนั่ง วัดเจดีย์สูงที่เมืองสุโขทัย เจดีย์ประธานกับเจดีย์รายหลายองค์ภายในวัดพระธาตุ และวัดพระแก้ว ที่เมืองกำแพงเพชร โดยเฉพาะที่เจดีย์วัดศรีพิจิตรกิริติกัลยารามนั้น มีหลักฐานปรากฏในศิลาจารึกกล่าวถึงการสร้างวัดแห่งนี้ว่า มีการนิมนต์พระเถระชั้นผู้ใหญ่จากเมืองกำแพงเพชร มาช่วยอำนวยการก่อสร้างใน พ.ศ.๑๙๔๓ ซึ่งระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่อิทธิพลทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยาได้ครอบงำแคว้นสุโขทัยแล้ว

ภาพที่ ๕ เจดีย์ทรงระฆังทรงสูง วัดศรีพิจิตรกิริตักถยาราม เมืองสุโขทัย

ภาพที่ ๖ เจดีย์ทรงระฆังทรงสูง วัดเจดีย์สูง เมืองสุโขทัย

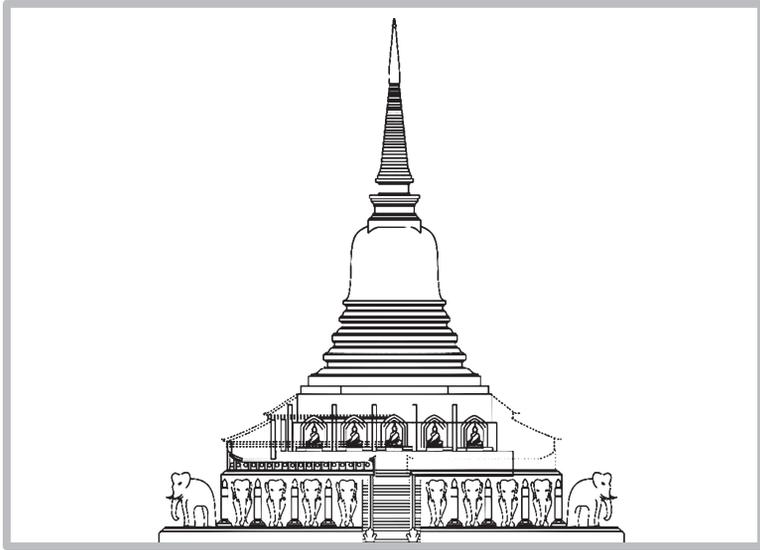
ต่อมาในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เจดีย์ทรงระฆังสูงของสุโขทัยได้มีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้น กล่าวคือมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบมีซุ้มทิศหรือซุ้มจตุรมุข ดังตัวอย่างเจดีย์องค์หนึ่งในวัดสระศรี เมืองสุโขทัย และที่อื่น ๆ อีกหลายแห่ง เจดีย์ที่มีซุ้มทิศยื่นออกมาเช่นนี้เป็นลักษณะที่คล้ายคลึงกับเจดีย์วัดมเหยงคณ์ และเจดีย์ประธานสามองค์ วัดพระศรีสรรเพชญ์ที่กรุงศรีอยุธยา ดังนั้นการปรากฏขึ้นของเจดีย์ทรงระฆังแบบมีซุ้มทิศ จึงควรจะเป็นช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเจดีย์ประธานสามองค์ของวัดพระศรีสรรเพชญ์ คือในราวครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กรุงศรีอยุธยาสามารถยึดเมืองศรีสัตนาลัยกลับคืนมาได้ หลังจากที่ถูกอยู่ภายใต้การปกครองของล้านนาเป็นเวลานานถึง ๑๔ ปี

๐ เจดีย์ช้างล้อมสุโขทัย

เจดีย์ช้างล้อมเป็นเจดีย์ทรงระฆังหรือเจดีย์ทรงลังกาแบบพิเศษตรงที่มีช้างปูนปั้นไหล่ออกมาครั้งตัวประดับอยู่ที่ส่วนฐานโดยรอบ เป็นรูปแบบของเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบมาจากสถูปรุวันเวลิ (Ruvanwelli) ณ เมืองอนุราธปุระ อันเป็นพระเจดีย์ที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งในเกาะลังกา ดังนั้นเจดีย์ช้างล้อมจึงเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธรูปปางนาคปรก และการสร้างเจดีย์ช้างล้อมจึงเป็นการประกาศแสดงสัญลักษณ์และความถูกต้องชอบธรรมของการเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปปางนาคปรก

เจดีย์ช้างล้อมในศิลปะสุโขทัยเป็นเจดีย์ที่มีรูปแบบพิเศษแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะสุโขทัย ในแคว้นสุโขทัยมีเจดีย์ช้างล้อมปรากฏอยู่ตามเมืองต่าง ๆ รวมจำนวน ๑๒ แห่ง ได้แก่ ในเมืองสุโขทัย จำนวน ๕ แห่ง คือ เจดีย์วัดช้างล้อม เจดีย์วัดสระศรี เจดีย์วัดช้างรอบ เจดีย์วัดเจดีย์สี่ห้อง และเจดีย์ช้างล้อมบ้านไธยาสน์ ในเมืองศรีสัตนาลัย จำนวน ๓ แห่ง คือ เจดีย์วัดช้างล้อม เจดีย์รายช้างล้อมภายในวัดเจดีย์เจ็ดแถว และเจดีย์วัดนางพญา

ในเมืองกำแพงเพชร จำนวน ๓ แห่ง คือ เจดีย์ข้างเพือกภายในวัดพระแก้ว เจดีย์วัดช้างและเจดีย์วัดช้างรอบ และที่เมืองพิษณุโลก จำนวน ๑ แห่ง คือ เจดีย์วัดอรัญญิก

แผนผังที่ ๒ ผังรูปทรงเจดีย์ช้างล้อม วัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย

เจดีย์ช้างล้อมในแคว้นสุโขทัยนั้นมีหลักฐานของการก่อสร้างชัดเจนปรากฏในศิลาจารึกอยู่เพียง ๒ แห่ง คือ เจดีย์วัดช้างล้อม เมืองสุโขทัย สร้างขึ้นใน พ.ศ.๑๙๒๗ และเจดีย์วัดศรีศักดิ์ สร้างใน พ.ศ.๑๙๕๕ แต่ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การเกิดขึ้นของเจดีย์ช้างล้อมนั้นเป็นผลมาจากความขัดแย้งและแข่งขันกันของสำนักพระพุทธรศานาลังกาวงศ์สองสำนัก คือ สำนักสายสีหล กับสำนักสายรามัญ เพื่อแสวงหาความชอบธรรมเพื่อให้ได้รับการยอมรับ ซึ่งแต่ละฝ่ายจะได้รับการสนับสนุนจากเชื้อพระวงศ์และกษัตริย์ของสุโขทัย จนกลายเป็นความขัดแย้งทางการเมืองและส่งผลให้แคว้นสุโขทัยถูกผนวก

เป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาในกาลต่อมา กล่าวคือสำนักสายสีหลเป็นพระพุทธรูปศาสนาลังกาวงศ์สายเดิมจากเกาะลังกา ที่เผยแพร่ผ่านมาทางนครศรีธรรมราช และกรุงศรีอยุธยา มีพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี^๖ เป็นผู้นำและได้รับการสนับสนุนจากเชื้อพระวงศ์ในสายวงศ์พ่อขุนศรีนาวนำถม ปฐมกษัตริย์ผู้สร้างเมืองสุโขทัย ส่วนสำนักสายรามัญหรือมอญนั้นเป็นพระพุทธรูปศาสนาลังกาวงศ์สายใหม่ที่เข้ามา โดยได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ในสายราชวงศ์พระร่วงหรือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์^๗

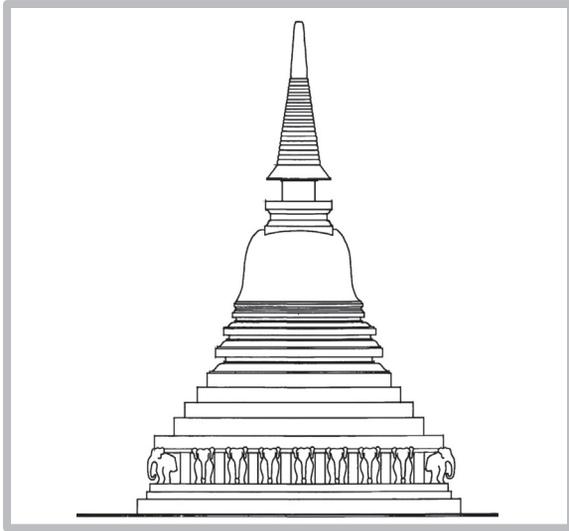
ภาพที่ ๗ เจดีย์ช้างล้อม วัดช้างล้อม เมืองศรีสุชนาลัย

^๖ พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี เป็นเชื้อพระวงศ์ในสายวงศ์พ่อขุนศรีนาวนำถม ปฐมกษัตริย์ผู้สร้างเมืองสุโขทัย.

^๗ สุรพล ดำริห์กุล. เจดีย์ช้างล้อมกับประวัติศาสตร์บ้านเมืองและพระพุทธรูปศาสนาลังกาวงศ์ในประเทศไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘๕-๑๗๖.

เจดีย์ข้างล้อม วัดข้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย เป็นเจดีย์ข้างล้อมสำคัญองค์หนึ่งที่มีลักษณะเป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมผสมทรงกลมตั้งอยู่บนฐานประทักษิณข้างล้อม แต่เดิมเชื่อกันว่า เป็นเจดีย์ที่ถูกกล่าวถึงในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ แต่จากการวิจัยของกรมศิลปากรในระหว่าง พ.ศ.๒๕๒๗-๒๕๒๘ ได้ข้อสรุปว่า ควรสร้างขึ้นในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท เมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ซึ่งทำให้สรุปได้ว่า การสร้างเจดีย์ข้างล้อม วัดข้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัยเป็นไปเพื่อประกาศแสดงสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์และยืนยันความถูกต้องชอบธรรมของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์สายรามัญ ซึ่งสอดคล้องกับการปรากฏขึ้นของพระธาตุเจดีย์วัดสวนดอก เมืองเชียงใหม่ ที่เป็นเจดีย์ข้างล้อมเช่นกัน ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไทโปรดให้พระสุนทรเถระไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์สายรามัญในล้านนาและเป็นผู้สร้างขึ้นใน พ.ศ.๑๙๑๖ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ได้อัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย

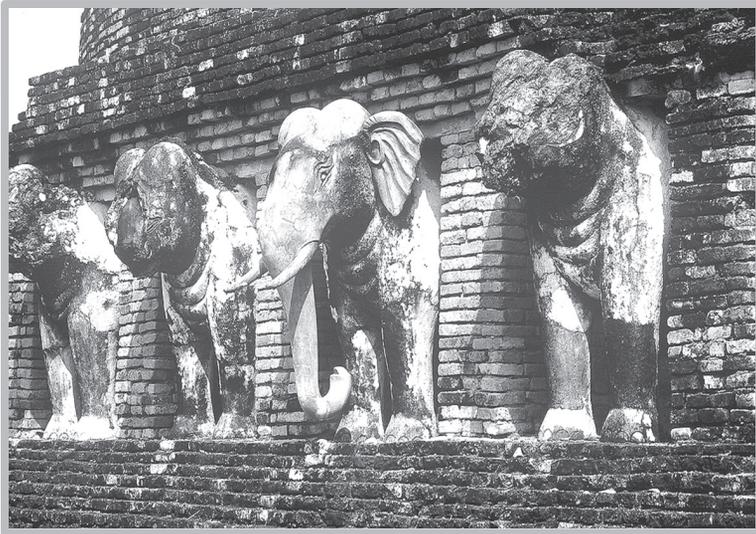
^๔ กรมศิลปากร. การศึกษาวิจัยเรื่อง วัดข้างล้อม ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย (กรุงเทพฯ : บริษัทวิคตอรีเพาเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๑๗๔-๑๗๖.

แผนผังที่ ๓ ผังรูปทรงเจดีย์ช้างล้อม วัดช้างล้อม เมืองสุโขทัย

ภาพที่ ๘ เจดีย์ช้างล้อม วัดช้างล้อม เมืองสุโขทัย

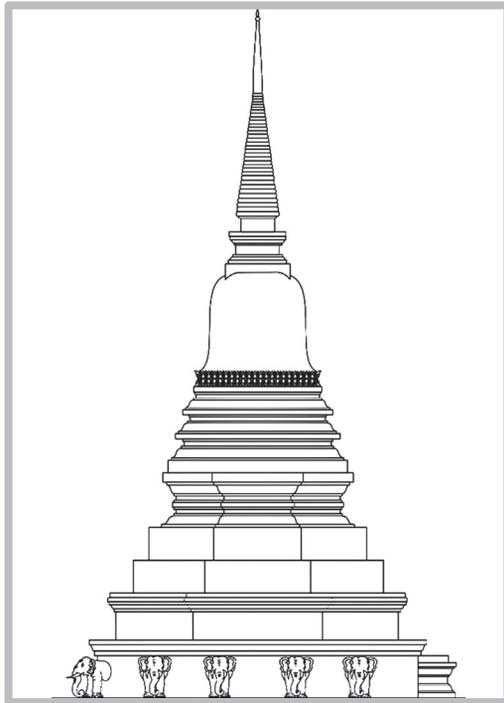
ภาพที่ ๙ ช้างปูนปั้นประดับฐานเจดีย์ช้างล้อม วัดช้างล้อม เมืองสุโขทัย

ต่อมาเจดีย์วัดช้างล้อม เมืองสุโขทัย ได้ปรากฏขึ้นใน พ.ศ.๑๙๒๗ หลังจากที่พระมหาธรรมราชาลิไทสวรรคต เป็น *เจดีย์ช้างล้อมทรงระฆังสุโขทัย* ซึ่งมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบเรียบง่าย รูปทรงเตี้ย องค์ระฆังผายใหญ่ ตามแบบฉบับของเจดีย์ทรงระฆังสุโขทัยโดยทั่วไป แต่ที่ฐานมีช้างปูนปั้นประดับโดยรอบ ประวัติการก่อสร้างปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกว่า พนมไสดำ ซึ่งเป็นสามีของแม่นมของพระศรีเทพาหาราช เป็นผู้สร้าง และพระศรีเทพาหาราชนี้น่าจะเป็นพระนามของสมเด็จพระนครินทราชาธิราช กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อครั้งมาครองเมืองสุโขทัย^๙ ซึ่งเมื่อพระมหาธรรมราชาลิไทสวรรคตแล้ว พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์สำนักสายรามัญคงอ่อนแอลง ขณะที่พระพุทธศาสนา

^๙ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. *สุโขทัยเมืองพระร่วง*, กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, พ.ศ.๒๕๓๑, หน้า ๖๔-๗๐.

ลังกาวงศ์สำนักสีหล ซึ่งตั้งมั่นมาแต่เดิมอยู่ที่เมืองสุโขทัยคงกลับมาเข้มแข็งมากขึ้น เนื่องจากการสนับสนุนจากเชื้อพระวงศ์สุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา

การปรากฏขึ้นของเจดีย์ช้างล้อม วัดช้างล้อม เมืองสุโขทัย คงเพื่อเป็นการประกาศถึงความถูกต้องชอบธรรมของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์สำนักสายสีหลที่สืบสายตรงมาจากเกาะลังกา รวมทั้งการปรากฏขึ้นของเจดีย์ช้างล้อมทรงระฆังแบบลังกาในแห่งอื่น ๆ อาทิ เจดีย์วัดช้างรอบ เจดีย์วัดสระศักดิ์ เจดีย์ช้างล้อมบ้านไผ่ยาสน์ในเขตเมืองสุโขทัย และเจดีย์ช้างเผือกในวัดพระแก้วเมืองกำแพงเพชร ควรสร้างขึ้นในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันคือในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๐

แผนผังที่ ๔ ผังรูปทรงเจดีย์ช้างล้อมทรงระฆังสูง วัดช้าง เมืองกำแพงเพชร

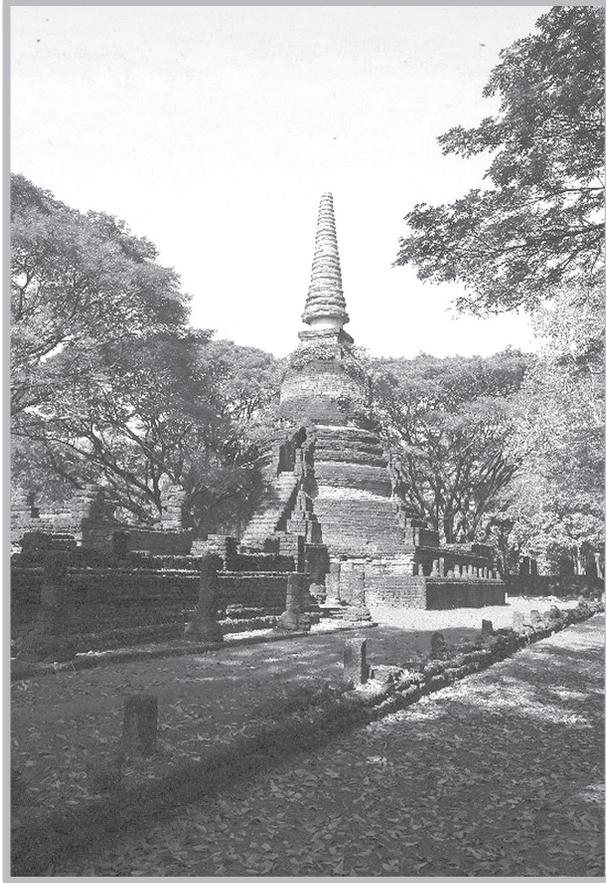
ภาพที่ ๑๐ เจดีย์ช้างล้อม วัดช้าง เมืองกำแพงเพชร

ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เจดีย์ช้างล้อมทรงระฆังสุโขทัย ได้มีวิวัฒนาการเช่นเดียวกับเจดีย์ทรงระฆังสุโขทัยจนกลายเป็นเจดีย์ช้างล้อมทรงระฆังสูง ด้วยการเพิ่มความสูงและจำนวนชั้นของฐานได้ชั้นมาลัยเถาเพื่อยึดเจดีย์ให้มีความสูงขึ้น ทำให้เจดีย์เพรียวสูงและองค์ระฆังมีขนาดเล็กลงที่พบมีจำนวน ๓ แห่ง ได้แก่ เจดีย์วัดช้าง เมืองกำแพงเพชร เจดีย์วัดอรุณญิก เมืองพิษณุโลก และเจดีย์รายช้างล้อมในวัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย เจดีย์กลุ่มนี้เป็นศิลปะผสมระหว่างสุโขทัยกับอยุธยาที่มีพัฒนาการเกิดขึ้นนับตั้งแต่ครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ขึ้นมา ซึ่งคงเกี่ยวเนื่องกับอิทธิพลทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยาที่ได้เข้ามาครอบงำสุโขทัยมากขึ้น

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เจดีย์ช้างล้อมที่ถูกสร้างขึ้น ๒ แห่ง คือ เจดีย์ช้างล้อม วัดนางพญา เมืองศรีสัชนาลัย กับเจดีย์ช้างล้อม วัดข้างรอบ เมืองกำแพงเพชร ได้รับอิทธิพลศิลปะอยุธยาอย่างชัดเจน โดยเฉพาะเจดีย์ช้างล้อม วัดนางพญา เมืองศรีสัชนาลัย มีลักษณะเป็นเจดีย์ช้างล้อมที่ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณสูง รูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป คือ ลวดบัวโค้งครึ่งวงเป็นชั้นมาลัยเถา หรือลูกแก้วอกไก่สามชั้น ซึ่งเป็นแบบแผนของเจดีย์ในศิลปะอยุธยา ที่จะแตกต่างไปจากเจดีย์ของสุโขทัยโดยทั่วไป ที่มักนิยมทำลวดบัวโค้งครึ่งวงเป็นแบบบัวกลาสสามชั้น

นอกจากนี้ที่ชั้นมาลัยเถา จะทำเป็นมุขและซุ้มจะระนำยื่นออกมาทั้งสี่ทิศ ข้างในซุ้มมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางลีลาประดับอยู่ โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันออก จะทำบันไดขึ้นสู่หน้าซุ้มคูหา มีทางเดินเข้าไปภายในองค์เจดีย์ ซึ่งมีแกนกลางทำเป็นซุ้มจตุรมุข สามารถเดินได้รอบ เหนือขึ้นไปเป็นองค์ระฆังทรงสูง ซึ่งมีร่องรอยของบัวปากระฆัง มีบัลลังก์เป็นฐานปัทม์สี่เหลี่ยม มีก้านฉัตร ปล้องไฉน และปลียอด

แบบแผนของเจดีย์ที่มีซุ้มจตุรมุขยื่นออกมาเช่นนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับเจดีย์ประธานช้างล้อมวัดมเหยงคณ์ และเจดีย์ประธานสามองค์ วัดพระศรีสรรเพชญ์ ที่กรุงศรีอยุธยา ที่มีอายุอยู่ในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งเจดีย์วัดนางพญานั้นคงได้รับอิทธิพลจากเจดีย์ในศิลปะอยุธยา และอาจเป็นไปได้ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสร้างวัดแห่งนี้ขึ้น ในโอกาสที่ได้เมืองศรีสัชนาลัย กลับคืนมา หลังจากที่เกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับล้านนา และถูกล้านนา ยึดครองไปเป็นเวลาถึง ๑๔ ปี คือระหว่าง พ.ศ.๒๐๐๓-๒๐๑๗

ภาพที่ ๑๑ เจดีย์ช้างล้อม วัดนางพญา เมืองศรีสัชชนาลัย

ส่วนเจดีย์ช้างล้อม วัดช้างรอบ เมืองกำแพงเพชรนั้น เป็นสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ ที่องค์เจดีย์มีสภาพชำรุด ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ และมีประติมากรรมปูนปั้นรูปช้างทรงเครื่องประดับอยู่โดยรอบฐานจำนวนทั้งสิ้น ๖๘ เชือก ที่เชิงบันไดขึ้นไปสู่ลานประทักษิณ แต่ละด้านมีรูปสิงห์ปูนปั้นและทวารบาลปูนปั้น ตั้งอยู่ทั้งสองข้างบันได

รูปแบบของเจดีย์ช้างล้อมของวัดช้างรอบแห่งนี้ มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังสูงเหมือนกับเจดีย์ในเมืองกำแพงเพชรหลายแห่ง เช่น เจดีย์ประธาน วัดพระธาตุ และเจดีย์ทรงระฆังหลายองค์ในวัดพระแก้ว แต่เป็นศาสนสถานที่สูงขึ้นอย่างใหญ่โตตามแบบแผนของวัดในศิลปะอยุธยา ขณะเดียวกันร่องรอยของประติมากรรมรูปสิงห์และทวารบาลประดับบริเวณบันไดทางขึ้นไปสู่ลานประทักษิณ มีลักษณะเป็นแบบแผนที่นิยมอยู่ในศิลปะอยุธยา และบรรดาโบราณศิลปวัตถุที่ได้จากการขุดแต่งโบราณสถานแห่งนี้ เช่น ชิ้นส่วนดินเผา รูปนางรำ รูปยักษ์ รูปหงส์ หน้าเทวดา และมนุษย์ มีรูปแบบทางศิลปะอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้นหรือสุโขทัยตอนปลาย^{๑๐} ดังนั้นเจดีย์วัดช้างรอบแห่งนี้จึงเป็นสิ่งก่อสร้างอยู่ในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งเป็นเวลาที่เมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญของกรุงศรีอยุธยาและมีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด

ภาพที่ ๑๒ เจดีย์ช้างล้อม วัดช้างรอบ ในเขตอรัญญิก เมืองกำแพงเพชร

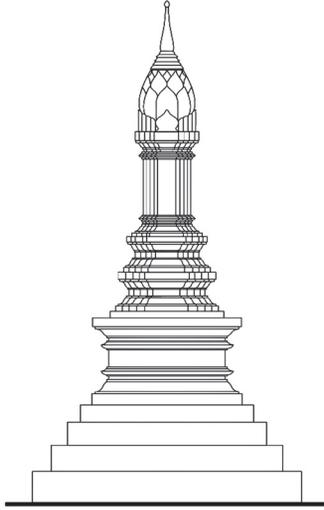
^{๑๐} มะลิ โคกสันเทียะ และพิทยา ดำเด่นงาม, **นำชมโบราณวัตถุสถานในอำเภอเมืองกำแพงเพชร** จังหวัดกำแพงเพชร, กรมศิลปากรจัดพิมพ์ (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๓), หน้า ๓๕.

๐ เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม หรือ เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม หรือ เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ถือเป็นเจดีย์แบบสุโขทัยแท้ มีรูปแบบเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของสุโขทัยอย่างแท้จริง เป็นรูปลักษณะที่ช่างสุโขทัยหิบบิบบ้องค์ประกอบจากแหล่งบันดาลใจภายนอก นำมาผสมผสานกันอย่างมีเอกภาพ จนได้เจดีย์รูปแบบใหม่ สำหรับเป็นสัญลักษณ์ของศูนย์กลางของแคว้นสุโขทัย^{๑๑}

ลักษณะโดยทั่วไปประกอบด้วย สฐานล่างเป็นหน้ากระดานหรือฐานเขียง อยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส รองรับฐานบัวประดับลูกแก้วอกไก่หนึ่งฐาน ถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานบัวลูกฟักซ้อนกันสองฐาน ส่วนใหญ่จะอยู่ในผังเพิ่มมุมไม้ยี่สิบ ซึ่งนิยมเรียกชุดฐานบัวนี้ว่า ชั้นแว่นฟ้า ถัดจากนั้นเป็นส่วนเรือนธาตุอยู่ในผังเพิ่มมุมไม้ยี่สิบเช่นเดียวกับฐาน ที่ส่วนเรือนธาตุของเจดีย์รูปแบบนี้มีอยู่สองรูปแบบ รูปแบบแรกไม่มีจระนำชุ้มประดับ รูปแบบที่สอง มีจระนำชุ้มประดับฐานพระพุทธรูปทั้งสี่ด้าน ส่วนยอดซึ่งเชื่อมต่อกับเรือนธาตุ ประกอบด้วย บรรพถกลงและกลีบขนุนรองรับส่วนที่เป็นองค์ระฆัง องค์ระฆังมีลักษณะเป็นพุ่มคล้ายดอกบัวตูม จึงเรียกว่า “พุ่มข้าวบิณฑ์” หรือ “ทรงยอดดอกบัวตูม” ส่วนยอดของดอกบัวตูมทำเป็นปล้องไฉนเป็นชั้น ๆ ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป รองรับปลียอดที่เป็นส่วนยอดสุด

^{๑๑} สันติ เล็กสุขุม. ศิลปะสุโขทัย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๐) หน้า ๔๓-๔๔.

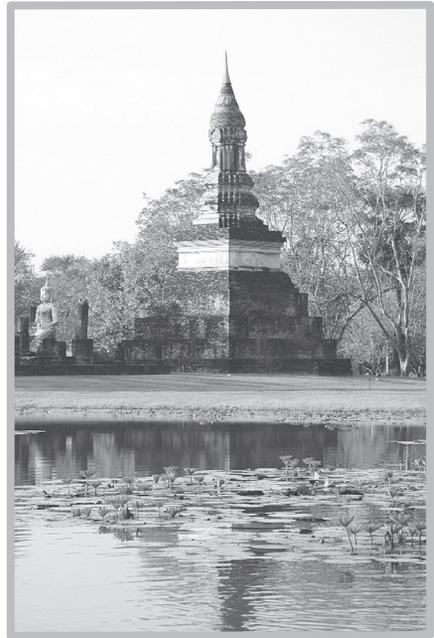
แผนผังที่ ๕ ผังรูปทรงเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม

ภาพที่ ๑๓ เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย

เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือ เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนี้ ได้ปรากฏมีการสร้างขึ้นในเมืองสำคัญต่าง ๆ ในแคว้นสุโขทัยหลายแห่ง อาทิ เจดีย์ประธาน วัดมหาธาตุ วัดตระพังเงิน เมืองสุโขทัย วัดเจดีย์เจ็ดแถว วัดสวนแก้วอุทยานน้อย เมืองศรีสัชนาลัย วัดกิโลทัย วัดเจดีย์กลางทุ่ง เมืองกำแพงเพชร และวัดวังพระธาตุ เมืองไทรตรังส์ (จังหวัดกำแพงเพชร) รวมทั้งวัดเจดีย์ทองเมืองพิษณุโลก ฯลฯ เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่าเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนี้จะเป็นรูปแบบสำคัญที่ระดับเจ้านายทรงสร้าง จึงปรากฏในวัดสำคัญ ๆ ที่มีขนาดใหญ่

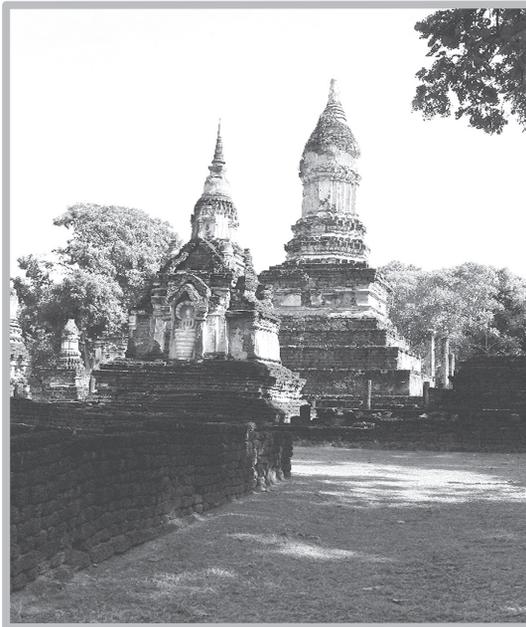
ปัญหาการเริ่มต้นปรากฏขึ้นของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมว่าจะอยู่ในช่วงเวลาใดนั้นยังคงเป็นปัญหาอยู่ แต่ได้ปรากฏหลักฐานจารึกเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์รูปแบบดังกล่าวที่ระบุนิสาร้างที่แน่นอน ได้แก่ วัดอโศการามสุโขทัย เมื่อ พ.ศ.๑๙๔๒ และวัดวิหารทอง พิษณุโลกเมื่อ พ.ศ.๑๙๔๒ ซึ่งอยู่ในระยะหลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระมหาธรรมราชาลิไทแล้ว แต่ก็มีหลักฐานในศิลาจารึกนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร กล่าวถึงการเสด็จมาของพระมหาธรรมราชาลิไทเพื่อสร้างพระศรีมหาธาตุวัดบรมธาตุนครชุม^{๑๒} ซึ่งเดิมเป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม แต่ปัจจุบันถูกสร้างครอบปิดทับเป็นเจดีย์แบบมอญ-พม่าในภายหลัง

ภาพที่ ๑๔ เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม
วัดตระพังเงิน เมืองสุโขทัย

^{๑๒} แผนกตรวจรักษาของโบราณ. "คำอ่านจารึกนครชุม (หลักที่ ๓)," ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๗๗), หน้า ๕๔-๖๐.

จากการศึกษาของนักวิชาการหลายท่านให้ความเห็นที่แตกต่างกัน เริ่มต้นที่ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สันติ เล็กสุขุม เสนอว่า เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ซึ่งเป็นเจดีย์ประธานของวัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย จะมีความสำคัญมากที่สุดในการกำหนดอายุ จากการศึกษาเจดีย์ประธานและเจดีย์บริวารทั้งแปดองค์ของวัดมหาธาตุสุโขทัย พบว่าเจดีย์ประธานองค์เดิม ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหง เป็นเจดีย์ทรงปราสาทสุโขทัยแบบเดียวกันกับเจดีย์ประจำทิศแต่ชุดเจดีย์ประธานทรงยอดดอกบัวตูม และเจดีย์ราย (ประจำมุมและประจำทิศ) ทั้งแปดองค์นี้ น่าจะสร้างขึ้นในคราวเดียวกัน ซึ่งเชื่อว่าฐานล่างสุดของเจดีย์ทั้งหมด ถูกสร้างหุ้มขึ้นใหม่ด้วยฐานไฟที่มีสาวกลีลาล้อมรอบ และเจดีย์ประธานองค์เดิมนั้น ถูกสร้างครอบด้วยเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ที่อาจมีมาก่อนสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท

ภาพที่ ๑๕ เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม
วัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย

แต่การศึกษาจากหลักฐานศิลาจารึกหลายหลักที่กล่าวถึง มหาธาตุของ พระมหารธรรมราชา เช่น จารึกลานทองคำหลักที่ ๙๔ จารึกวัดป่ามะม่วง และ จารึกลานทองในปี พ.ศ.๑๙๑๙ รวมทั้งจารึกหลักที่ ๔๐ และ ๔๐ พิเศษ กล่าวถึง สมเด็จพระเจ้าพระยาเสด็จให้พระธาตุของมหารธรรมราชา จึงสรุปความเห็นได้ว่า เจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ สุโขทัยที่ปรากฏในปัจจุบันน่าจะสร้างขึ้นในสมัย อยุธยาธิไท^{๑๓}

อย่างไรก็ดีศาสตราจารย์พิเศษ พิริยะ ไกรฤกษ์ มีความเห็นที่แตกต่าง เสนอว่า เมื่อพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี ซึ่งเป็นพระราชนัดดาของ พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด เสด็จกลับจากลังกาประมาณ พ.ศ.๑๘๘๗ พระองค์ทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุเมืองสุโขทัย และในการปฏิสังขรณ์ วัดมหาธาตุเมืองสุโขทัยในครั้งนั้นพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี ทรงโปรด ให้ก่ออิฐเสริมพระมหาธาตุให้สูงกว่าเดิม เพื่อบรรจุพระธาตุที่ทรงนำมาจาก เกาะลังกา ซึ่งน่าจะ ได้แก่ สถูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือยอดบัวตูมที่ปรากฏ ในปัจจุบัน สถูปยอดบัวตูมนี้น่าจะได้รับอิทธิพลจากยอดบัวตูมของสถาปัตยกรรม มอญเมืองลำพูน^{๑๔}

อย่างไรก็ตามมีแนวโน้มในแวดวงวิชาการที่น่าจะเชื่อว่า การปรากฏขึ้น ของเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือ เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนั้น ควรเกิดขึ้นในช่วง รัชสมัยของพระมหารธรรมราชาธิไท เนื่องด้วยเป็นระยะเวลาที่สุโขทัยมีความเจริญ รุ่งเรืองขีดสุดทั้งอาณาจักรและพระพุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่า ศิลปะสุโขทัย บริสุทธ์นั้นน่าจะมิมีวิวัฒนาการเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระมหารธรรมราชาธิไท การปรากฏขึ้นของเจดีย์ที่มีลักษณะพิเศษเช่นนี้ สะท้อนถึงความต้องการแสดง ความเป็นเอกลักษณ์ของตน เพื่อต่อสู้กับกรุงศรีอยุธยาที่ได้เริ่มต้นแผ่อำนาจ เข้าครอบงำ

^{๑๓} สันติ เล็กสุขุม. “เจดีย์บริวารประจำทิศทั้งแปดและพระศรีมหาธาตุ วัดพระศรีมหาธาตุ สุโขทัย” **เมืองโบราณ**. ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๔๔) หน้า ๙๙.

^{๑๔} พิริยะ ไกรฤกษ์. **ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๖๓-๑๖๕.

๐ วิหารสุโขทัย

โบสถ์กับวิหารโดยทั่วไปแล้วดูคล้ายคลึงกัน แต่มีความหมายแตกต่างกัน โบสถ์นั้นเป็นสถานที่สำหรับประกอบสังฆกรรมต่าง ๆ เฉพาะของพระสงฆ์ อาทิ การบรรพชาหรือการอุปสมบท การสวดปาฏิโมกข์และการปลงอาบัติ ฯลฯ ในสมัยสุโขทัยรูปลักษณะของโบสถ์จะมีขนาดเล็ก แยกออกไปจากแผนผังประธานหลักที่เป็นเขตพุทธาวาส

แต่วิหาร คืออาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป คล้ายเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า เป็นอาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพร้อมกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับฆราวาส เช่น งานถวายผ้าพระกฐิน งานทอดผ้าป่า งานทำบุญพิธีต่าง ๆ ฯลฯ วิหารในสมัยสุโขทัยจึงมักเป็นอาคารหลักที่มีความสำคัญอยู่ในผังหลักของวัดและมีขนาดใหญ่ ดังนั้นในที่นี้จะกล่าวถึงแต่เฉพาะวิหารหลวง หรือวิหารใหญ่ ซึ่งเป็นวิหารหลักของวัด เนื่องจากวิหารหลวงหรือวิหารใหญ่ของวัดในสมัยสุโขทัยนั้น จะมีแบบแผนทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมประดับตกแต่งที่งดงามแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของสุโขทัย

วิหารหลวงในศิลปะสุโขทัยโดยทั่วไป ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของวัด กล่าวคือเขตพุทธาวาสจะมีแผนผังเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคูน้ำและกำแพงเตี้ยล้อมรอบ ด้านหน้าของวัดอยู่ทางทิศตะวันออก เจดีย์ประธานก่อไว้ตรงกลาง หรือค่อนไปทางพื้นที่ส่วนหลังเล็กน้อย ส่วนวิหารนั้นจะสร้างต่อเนื่องจากเจดีย์ประธานออกไปทางด้านหน้า สิ่งก่อสร้างทั้งสองนี้เป็นแกนหลักและสิ่งก่อสร้างสำคัญของวัด รายล้อมด้วยเจดีย์บริวาร อาจมีวิหารรายหรือวิหารน้อย หรืออาคารชนิดอื่น ๆ บ้าง เหล่านี้คือระเบียบที่พบโดยทั่วไปของวัดในสมัยสุโขทัย

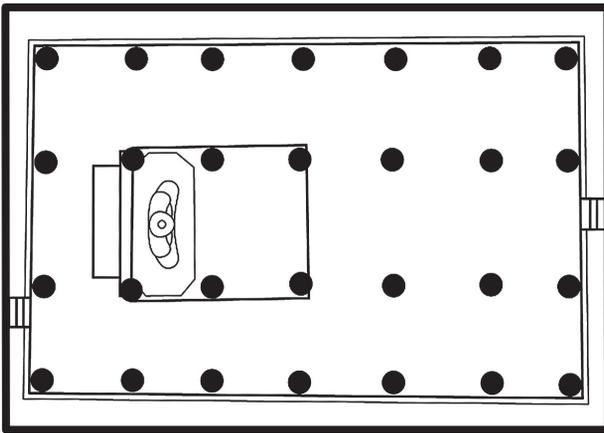
รูปแบบสถาปัตยกรรมของวิหารสุโขทัยจากการศึกษาที่ผ่านมา อาจสรุปได้ดังนี้

แผนผังของวิหาร

วิหารสุโขทัยมีรูปแบบแผนผังอยู่ ๓ ลักษณะคือ

(๑). แผนผังวิหารเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า

วิหารมีขนาดยาว ๔-๗ ห้อง ขนาดกว้าง ๓ ห้อง ฐานชุกชีอยู่ด้านในของห้องกลาง อาสนะสงฆ์ก่อยกพื้นขึ้นมาจากระดับของพื้นที่ทั่วไปประมาณ ๑๘-๒๐ เซนติเมตร ตามด้านยาวทางด้านทิศใต้ของอาคารหรือห้องกลางของด้านกว้าง ตัววิหารมีบันไดทางขึ้นอยู่กลางหรือสองข้างของด้านหน้า แผนผังลักษณะนี้พบอยู่โดยทั่วไป วิหารที่มีแผนผังแบบนี้ในเมืองสุโขทัย ได้แก่ วัดสรศักดิ์ วัดพระพายหลวง วัดมุลังกา วัดวิหารทอง วัดเชตุพน และวัดต้นจันทร์ เป็นต้น

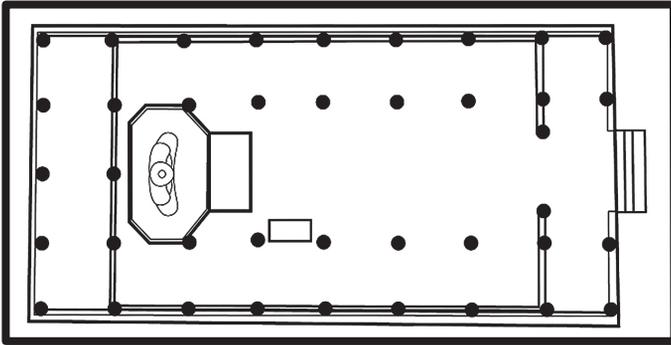

แผนผังที่ ๖ แผนผังวิหารสี่เหลี่ยมผืนผ้า วิหารวัดเชตุพน เมืองสุโขทัย

(๒). แผนผังวิหารเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าและมีมุข

วิหารมีขนาดยาว ๕-๗ ห้อง กว้าง ๓-๕ ห้อง มีมุขหน้า หรือมุขหน้าและหลัง ตัวอย่างวิหารที่มีแผนผังแบบนี้ในเมืองสุโขทัย ได้แก่ วิหารวัดชนะสงคราม และวัดช้างล้อม เป็นวิหารที่มีมุขหน้า วิหารวัดศรีโกลที่วิหารจะก่อไปชนกับ

อาคารมณฑปที่อยู่ด้านหลังด้วย ที่วัดอโศการามเป็นวิหารที่มีทั้งมีมุขหน้าและมุขหลัง และที่วัดมหาธาตุ วิหารหลวงมีทั้งแผนผังแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้าธรรมดา และแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีมุขหน้าซึ่งพัฒนาการในภายหลัง

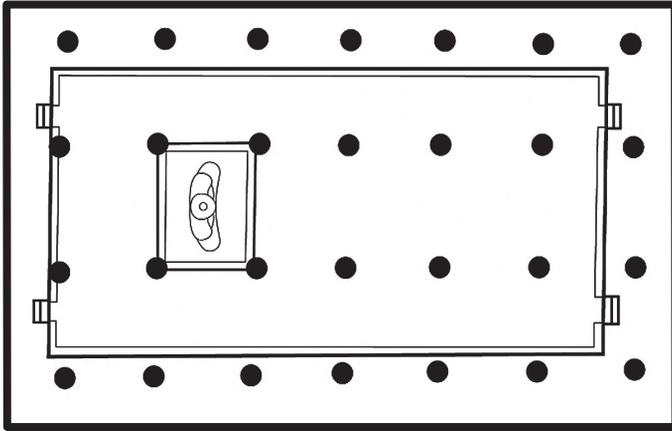
แผนผังที่ ๗ ผังวิหารสี่เหลี่ยมผืนผ้าและมีมุข
วิหารวัดอโศการาม เมืองสุโขทัย

(๓). แผนผังวิหารเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุข และมีเสานางเรียง

วิหารมีขนาดยาว ๕-๙ ห้อง ขนาดกว้าง ๓-๕ ห้อง มีมุขหน้า หรือมุขหน้าและหลัง และมีเสานางเรียงอยู่นอกผนังอาคารทางด้านข้าง แผนผังเช่นนี้มักเป็นวิหารขนาดใหญ่ เช่นที่วัดสังฆาวาสและวัดศรีพิจิตรกิริติกัลยาราม จะมีเสานางเรียงด้านข้างและยังมีเสารับปีกนกรับมุขด้านหน้าอีกด้วย

เสานางเรียงหรือเสารับปีกนกอาจตั้งอยู่บนพื้นดินหรือบนพื้นลานประทักษิณรอบอาคารก็ได้ เช่นที่ วิหารวัดอวาสใหญ่ เมืองกำแพงเพชร เป็นต้น แผนผังลักษณะนี้สันนิษฐานว่าน่าจะมีการก่อสร้างในช่วงสมัยที่ ๓-๔ ของสถาปัตยกรรมสุโขทัย โดยวิหารจะมีขนาดใหญ่และสูงชะลูดขึ้น เช่นที่วัดใหม่และวัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย น่าจะสร้างขึ้นในสมัยที่อยู่ชุกชุมของสุโขทัยแล้ว

เชื่อว่าวิหารส่วนใหญ่คงจะไม่มีผนัง อาจมีแค่ผนังกระเบื้องเดี่ยวๆ ที่เรียกว่า “วิหารโถง” วิหารที่มีผนังที่บจะพบเจาะช่องแสงเป็นริ้วทางตั้ง เช่นที่ วัดนางพญา เมืองศรีสัตนาลัย

แผนผังที่ ๘ ผังวิหารสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุข และมีเสานางเรียง
 วิหารวัดศรีพิจิตรกิริติภยาราม เมืองสุโขทัย

รูปตั้งของวิหาร

รูปตั้งของวิหารสุโขทัยย่อมมีลักษณะสอดคล้องกับแผนผังเป็น ๓ ลักษณะ คือ

(๑). หลังคาทรงจั่วและมีชายคาลาดชั้นอยู่โดยรอบ ทำให้เห็นหลังคาเป็น ๓ ชั้น หรือ ๓ ตับ หลังคาลักษณะนี้เป็นลักษณะหลังคาพื้นฐานทั่วไปและบริเวณหน้าจั่วสามารถมีชานจั่วได้

(๒). หลังคาทรงจั่วและมีชายคาลาดชั้นอยู่ แต่เพิ่มตบหลังคาอีกตบหนึ่ง และมีหลังคาชั้นลดสำหรับมุขที่อยู่ด้านหน้าและหลังเพิ่มขึ้น หากมีพะไลด้านหน้า อาจทำเป็นลักษณะเพิง หรือหลังคาลาดชั้นอีกชั้นหนึ่งก็ได้

(๓). หลังคาเหมือนแบบที่ ๒. แต่มีปีกนกลดชั้นด้านข้างอีกระดับหนึ่ง ทำให้หลังคาอาจเป็น ๓ หรือ ๔ ตับ โดยมีเสาชั้นไปรับ และบางครั้งด้านหน้า อาจมีหลังคาปีกนกเป็นเพิง หรือมุขลดโดยมีเสาชั้นไปรับเช่นกัน

โครงสร้างของวิหาร

วิหารสุโขทัย มีทั้งที่ใช้โครงสร้าง วัสดุหรือเทคนิคการก่อสร้างเป็นแบบเดียวกันตลอดทั้งหลัง โดยใช้ระบบกำแพงรับน้ำหนัก และมีหลังคาเป็นวัสดุก่อโดยใช้วิธีก่อเหลื่อม หรือใช้โครงสร้างผสมของระบบกำแพงรับน้ำหนักกับระบบเสากับคาน เพื่อรับส่วนของหลังคา

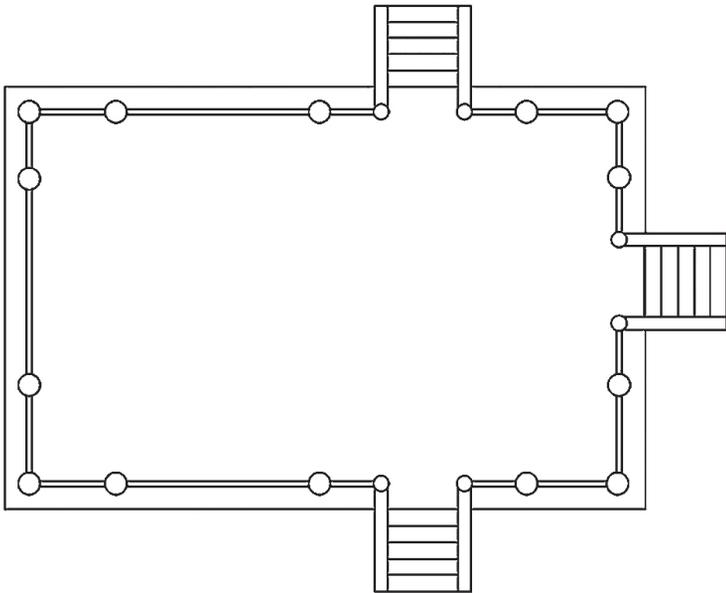
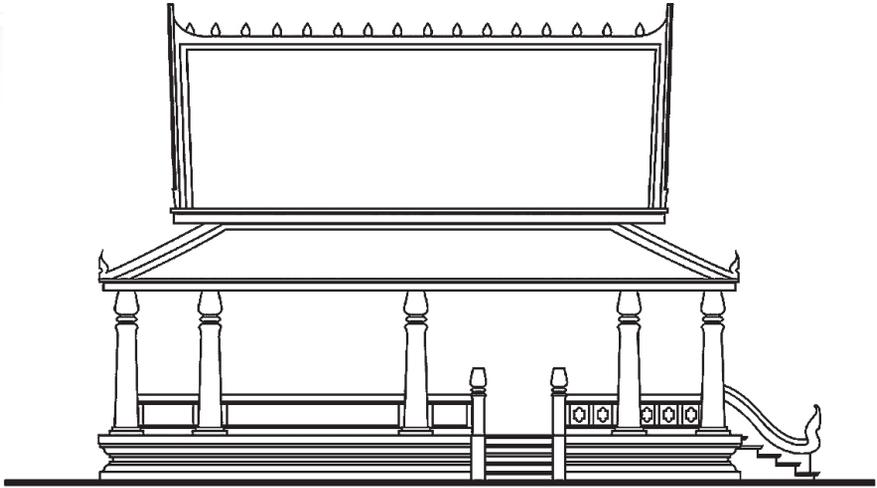
หลังคา

โครงหลังคาของวิหารสุโขทัย มี ๒ ประเภท คือ

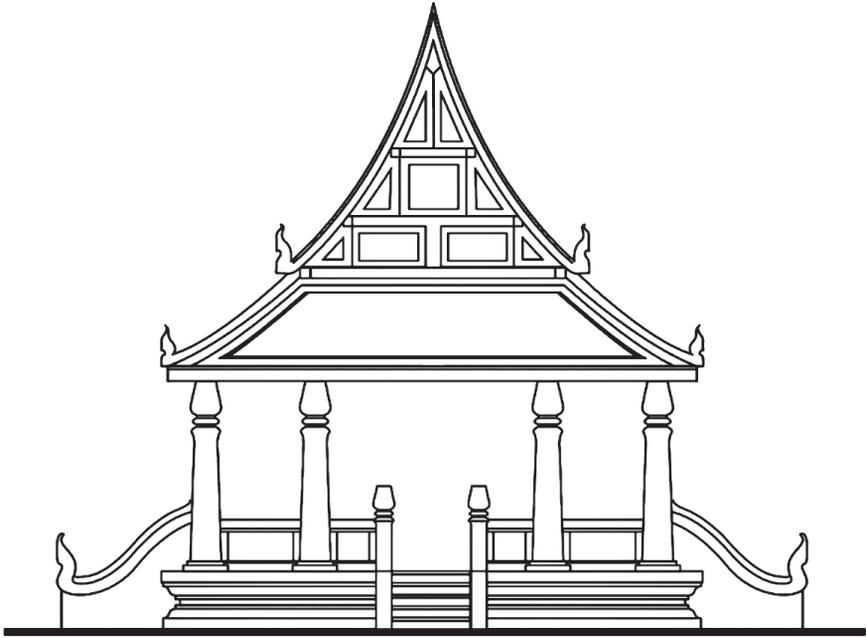
โครงหลังคาไม้ ไม้มีเหลือไว้ให้ได้ชมของจริง เหลือเพียงร่องรอยรูเสียบชื่อและเต้านบนเสาให้ทราบว่าเป็นโครงหลังคาไม้ และจากภาพถ่ายในอดีตที่เก็บไว้ที่หอจดหมายเหตุ แสดงให้เห็นบางส่วนของชิ้นส่วนโครงหลังคาไม้ที่วิหารวัดเขาพระบาทน้อย เมืองสุโขทัย และวัดศรีชุม ยังคงเห็นไม้เสียบไว้ตามร่องรอยรูเสียบโครงไม้ของวิหาร

โครงหลังคาวัสดุก่อ โดยก่อเหลื่อมให้เป็นหลังคาสูง ส่วนใหญ่เป็นหลังคามณฑป พบมากที่เมืองศรีสัชนาลัย วัสดุที่ใช้ก่อเป็นศิลาแลง เช่น มณฑปวัดกุฎีราย วัดสระปทุม วัดสวนแก้วอุทยานน้อย เมืองศรีสัชนาลัย เป็นต้น

สำหรับเครื่องบนหลังคา ซึ่งได้แก่ ซ่อฟ้า ป้านลม ยอดป้านลม หางหงส์ ครอบหัวแป ครอบเชิงกลอน บราลี และกระเบื้องมุงหลังคา จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าเครื่องบนหลังคามักจะทำด้วยเครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีขาวขาวอมเขียว เขียว เขียนลายสีน้ำตาล

แผนผังที่ ๙ แผนผังอาคารสมัยสุโขทัยด้านข้างตกแต่งด้วยเครื่องสังคโลก

แผนผังที่ ๑๐ ผังรูปทรงอาคารสมัยสุโขทัยด้านหน้าตกแต่งด้วยเครื่องสังคโลก

งานประดับตกแต่ง

ในสถาปัตยกรรมสุโขทัยงานตกแต่งอาคารที่ปรากฏหลักฐานอยู่มาก ได้แก่ งานปูนปั้น และเครื่องเคลือบดินเผา

ปูนปั้นถูกนำมาใช้ประดับบนพื้นที่ว่างเปล่าของผนังที่ฉาบปูน โดยมีความนิยมและเกณฑ์ในการผูกมัดลอยขึ้นอยู่กับตำแหน่งของพื้นที่ที่จะประดับปูนปั้นนั้น เช่น ถ้าเป็นผนังวิหารมักนิยมทำเป็นลายพันธุ์พฤกษาเครือเถา ในกรอบระหว่างช่องเสา เช่นที่วัดนางพญา เมืองศรีสัชนาลัย และที่วัดมังกร เมืองสุโขทัย เป็นต้น ถ้าเป็นเจดีย์มักมีส่วนประดับปูนปั้นรูปพระสาวกเทพหรือสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ส่วนซุ้มบนแทลงอาจมีลวดลายพุทธประวัติ และส่วนยอดอาจเป็นกลีบบัว เป็นต้น

นอกจากเครื่องมุงหลังคาแล้ว เครื่องปั้นดินเผาเคลือบ หรือ เครื่องสังคโลก ยังได้ถูกนำมาใช้ประดับอาคารในบางส่วน เท่าที่ปรากฏหลักฐาน คือที่วัดมังกร เมืองสุโขทัยมีการใช้เครื่องปั้นดินเผาเคลือบเป็นลูกกรงกำแพงแก้ว และหัวเม็ดและเสากำแพงแก้วด้วย

ภาพที่ ๑๖ สังคโลกรูปนาคประดับสถาปัตยกรรมวิหารสุโขทัย

ภาพที่ ๑๗ โคมสังคโลกประดับสถาปัตยกรรมสุโขทัย

^{๑๕} ธาดา สุทธิธรรม. สถาปัตยกรรมสุโขทัย, กรมศิลปากรจัดพิมพ์, ๒๕๓๖, หน้า ๙๐-๑๒๕.

๐ มณฑปสุโขทัย

มณฑปในความหมายของพุทธสถาปัตยกรรมไทย คือวิหารประเภทหนึ่ง แต่เนื่องจากมีรูปทรงเป็นแบบแผนของตนเอง และพื้นที่ใช้สอยภายในอาคารไม่สามารถชุมนุมพุทธบริษัทได้มากเหมือนในวิหารทั่วไป โดยมุ่งเน้นสร้างให้เป็นอาคารที่ใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นสำคัญ ประดุจเป็น *คันธกุฎี*^{๑๖} ของพระพุทธเจ้า พื้นที่ให้พุทธบริษัทเข้าเฝ้าสักการะพระพุทธรูปหรือสิ่งประดิษฐานภายในจึงมีน้อย

ดังนั้นมณฑปในสถาปัตยกรรมไทยจึงหมายถึง อาคารที่มีแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีหลังคาเป็นเรือนยอดแหลมหลายชั้น ซึ่งรูปแบบมณฑปที่มีเรือนยอดเป็นหลายชั้นนี้ บางครั้งอาจเรียกว่า *ปราสาท* นอกจากนี้มณฑปยังได้เรียกรวมไปถึงอาคารที่มีแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมเกือบจัตุรัส มีลักษณะที่บิดันตั้งแต่ผนังไปถึงหลังคา ที่ก่อสร้างด้วยวัสดุก่อ (อิฐ หินหรือศิลาแลง) โดยในประเทศไทยหลังคาจะก่อวัสดุเหลือมเป็นซุ้ม ซึ่งอาคารประเภทหลังนี้มีปรากฏมากในสถาปัตยกรรมสุโขทัย^{๑๗}

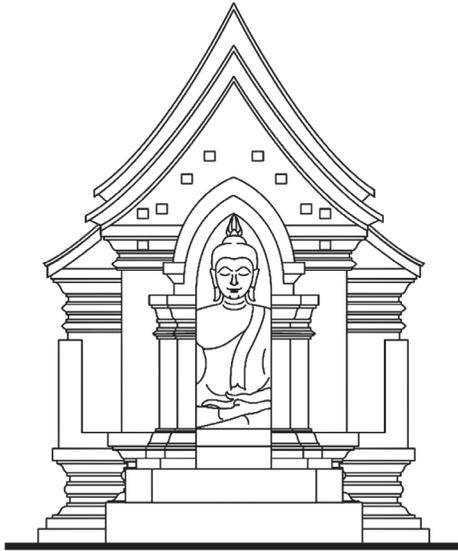
มณฑปเป็นสถาปัตยกรรมที่นิยมก่อสร้างมากในสมัยสุโขทัย จึงมีลักษณะที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะสุโขทัย ทั้งนี้สถานะของมณฑปนั้นจะเท่ากับสถูปหรือเจดีย์ คือทำหน้าที่แทนสถูป โดยอาจมีการจัดสร้างมณฑปขึ้นในตำแหน่งเดียวกับตำแหน่งที่วางสถูปประธานของวัด ในอาคารที่มีมณฑปเป็นสถาปัตยกรรมประธานและมีวิหารอยู่ด้านหน้า พบว่าวิหารจะก่อสร้างไปชนหรือเชื่อมกับมณฑป

^{๑๖} *คันธกุฎี* หรือ *พระมูลคันธกุฎี* แปลว่า *กุฎีที่มีกลิ่นหอม* เป็นชื่อเรียกสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ เรียกเต็มว่า “พระมูล คันธกุฎี” ในพุทธประวัติ เล่าว่าสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้าทุกแห่งจะมีผู้นำของหอมานาชนิดไม่ว่าจะเป็นไม้หอม ดอกไม้หอม เป็นต้น มาบูชาพระพุทธเจ้ามิได้ขาด โดยประดับไว้ภายในที่ประทับบ้าง วางเรียงรายอยู่โดยรอบบ้าง โดยมุ่งบูชาพระพุทธเจ้าด้วยกลิ่นหอมจึงปรากฏว่าหลังวัดที่ประทับจะมีดอกไม้ที่แห้งแล้วถูกนำไปทิ้งไว้เป็นกองใหญ่ด้วยมีจำนวนมาก พระคันธกุฎีมีไชจะมีกลิ่นหอมเท่านั้น ยังถูกสร้างขึ้นอย่างวิจิตรพิสดารเท่าที่มนุษย์จะทำได้ด้วยแรงศรัทธา

^{๑๗} ธาดา สุทธิธรรม. *เรื่องเดิม*, หน้า ๙๑-๑๐๑.

ทั้งสิ้น ยกเว้นมณฑปที่ประดิษฐานพระสี่อิริยาบถ และมณฑปปรายภายในวัด ซึ่งจะเหมือนกับวิหารหรือเจดีย์รายที่ก่อสร้างเป็นเอกเทศ และอาจมีวิหารเล็กมาก่อเชื่อมอยู่ด้านหน้าได้ เช่น มณฑปเล็ก ที่วัดศรีชุม เมืองสุโขทัย เป็นต้น

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของมณฑปสุโขทัย สามารถจำแนกออกได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ มณฑปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มณฑปที่ภายในเดินได้รอบ และ/หรือมณฑปพระสี่อิริยาบถ และมณฑปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ดังมีรายละเอียดและเรื่องราวของมณฑปสุโขทัยแต่ละรูปแบบ ดังนี้

แผนผังที่ ๑๑ ผังรูปทรงมณฑปสุโขทัย

(๑). มณฑปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

เป็นมณฑปส่วนมากที่ก่อสร้างในเมืองสุโขทัย มีแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ส่วนผนังนิยมก่อสร้างด้วยอิฐเป็นผนังทึบตัน เจาะช่องเปิดบนผนังเฉพาะทางเข้า หรืออาจก่อสร้างเป็นเสาขึ้นไปรับหลังคา ซึ่งอาจจำแนกรูปแบบมณฑปสุโขทัยแผนผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสออกได้ ๒ ลักษณะ คือ

ก. มณฑปแบบผนังรับน้ำหนัก

เป็นลักษณะการก่อสร้างที่แพร่หลาย พบตั้งแต่มณฑปขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่ผนังมักก่อด้วยอิฐฉาบปูนและที่บตัน มีความหนามาก มีช่องเปิดเฉพาะทางเข้ามณฑปเท่านั้น โครงสร้างหลังคาจะเป็นไม้และคองด้วยกระเบื้องดินเผา ภายในมักประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่ง ได้แก่ มณฑปวัดศรีชุม มณฑปวัดตระพังทองกลาง มณฑปวัดตึก เมืองสุโขทัย และมณฑปวัดหนองพิกุล เมืองนครชุม (กำแพงเพชร) เป็นต้น แต่มณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนก็มี ซึ่งมักจะเป็นมณฑปปราย เช่น มณฑปพระอัฐสุรัส ที่วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย และที่วัดเจ้าจันทร์ เมืองเซียง เป็นต้น

ภาพที่ ๑๘ มณฑปวัดศรีชุม เมืองสุโขทัย

ภาพที่ ๑๙ มณฑปวัดตระพังทองกลาง เมืองสุโขทัย

ข. มณฑปแบบเสารับน้ำหนัก

มณฑปแบบนี้แทนที่จะก่อผนังเพื่อรับน้ำหนักหลังคาที่ถ่ายลงมา แต่ได้ก่อเสาค้ำขึ้นไปรับน้ำหนักหลังคาเป็นช่วง ๆ ไป ผนังที่ก่อระหว่างเสาค้างบาง หรืออาจทำด้วยไม้ มณฑปแบบนี้ได้แก่ มณฑปวัดศรีโทล และหอเทวาลัยมหาเกษตร เมืองสุโขทัย

ภาพที่ ๒๐ มณฑปหอเทวาลัยมหาเกษตร เมืองสุโขทัย

(๒). มณฑปที่ภายในเดินได้รอบ และ/หรือมณฑปพระสี่อิริยาบถ

มณฑปประเภทนี้ประดิษฐานพระพุทธรูปหลายองค์ซึ่งนิยมทำเป็น ๔ ปางที่แตกต่างกัน ในปางนั่ง เดิน ยืนและนอน หันหน้าพระพักตร์ไปต่างทิศกันเป็นสี่ทิศ อาจมีการตั้งชื่อมณฑปไปตามพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในว่า มณฑปพระสี่อิริยาบถ

การจงใจประดิษฐานพระพุทธรูป ๔ ปางนี้ ทำให้เกิดการก่อสร้างมณฑป ลักษณะพิเศษ ที่ทำให้ผู้เข้าไปภายในมณฑปสามารถเดินภายในอาคารโดยรอบได้ พระพุทธรูปก่ออิฐหรือศิลาแลงโอบกนองค์ต่างปางนั้น ประดิษฐานอยู่ที่ส่วนกลางของอาคารที่มีผนังทึบเป็นแผ่นหลัง โดยรอบส่วนกลางนั้นจะมีการก่อเสาชั้นไปรับส่วนหลังคา ที่เป็นเรือนยอด เนื่องจากโครงสร้างเป็นระบบเสารับน้ำหนัก ผนังรอบนอกจึงสามารถเจาะช่องแสงเป็นริ้วทางตั้งได้

การก่อสร้างมณฑปเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ต่างปางดังกล่าวนี้ สันนิษฐานว่าคงได้คติมาจากเมืองพุกาม ประเทศพม่า ซึ่งมีการสร้างห้องมณฑปในส่วนฐานของเจดีย์ แต่ระบบโครงสร้างห้องมณฑปที่เมืองพุกาม เป็นระบบ ชุ่มโค้งและผนังรับน้ำหนัก

มณฑปในรูปแบบนี้ได้แก่ มณฑปวัดเชตุพน เมืองสุโขทัย และมณฑป วัดสี่อิริยาบถ เมืองกำแพงเพชร ซึ่งมีแผนผังเป็นจตุมุข สำหรับมณฑปที่ วัดพระพายหลวง เมืองสุโขทัยนั้นมีแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในประดิษฐาน พระยืนสององค์ เป็นพระปางลีลาและพระพุทธรูปนั่งอีกสององค์ ส่วนพระนอน ได้มาก่อสร้างไว้หน้ามณฑป นอกจากนี้ยังมีมณฑปวัดพระนอน เมืองกำแพงเพชร มีแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปเพียงสองปาง คือ พระนอน และพระนั่ง (สามองค์ นั่งเรียงเป็นแถวเดียวกัน) จึงหันหน้าไปเพียง สองทิศ คือหน้าและหลัง มณฑปวัดพระนอนนี้เสารับน้ำหนักหลังคามีขนาดใหญ่มากและบางต้นทำจากศิลาแลงแท่งเดียว ผนังเป็นศิลาแลงโดยรอบเจาะ ช่องแสงเป็นริ้วทางตั้ง

ภาพที่ ๒๑ มณฑปวัดพระพายหลวง เมืองสุโขทัย

ภาพที่ ๒๒ มณฑปวัดเชตุพน เมืองสุโขทัย

(๓). มณฑปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

มณฑปที่มีแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าและอาจมีการย่อมุม พบว่าก่อสร้างกันมากที่เมืองศรีสัชนาลัย และวัสดุที่นำมาใช้ก่อสร้างเป็นศิลาแลงที่หาได้ง่ายในละแวกนั้น แผนผังที่เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีสัดส่วนความกว้างต่อความยาวจะไม่มากนัก แต่ทำให้มีพื้นที่ภายในมณฑปมากขึ้น จนอาจจัดเป็นห้องประดิษฐานพระพุทธรูปได้สองห้อง (เข้าจากด้านหน้าและด้านหลังต่างหากกัน) เช่นที่ มณฑปวัดสระปทุม แทนที่จะประดิษฐานพระพุทธรูปองค์เดียวแบบที่พบทั่วไป

จากคุณสมบัติของวัสดุก่อสร้างและความนิยมในการก่อสร้างมณฑปที่เมืองศรีสัชนาลัย ทำให้เกิดมณฑปที่มีรูปแบบเฉพาะเมืองศรีสัชนาลัยเป็นจำนวนมาก ซึ่งสามารถจำแนกตามลักษณะโครงสร้างของมณฑปประเภทดังกล่าวนี้ได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

ก. แบบผนังรับน้ำหนัก โครงหลังคาวัสดุก่อ

เป็นแบบที่นิยมก่อสร้างมากที่สุดสำหรับมณฑปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ใช้ศิลาแลงก่อตั้งแต่ผนังไปถึงหลังคาที่ใช้ระบบก่อเหลื่อม ไม่พบการเจาะช่องแสงนอกจากช่องทางเข้าออก ส่วนหลังคามีการถากผิวภายนอกหลังคาให้เป็นทรวดทรงที่ต้องการ

จากรูปทรงหลังคา สามารถแยกออกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑). **ทรงแอ่น** โดยมีเส้นหลังคาแอ่นโค้ง เลียนแบบหลังคาโครงสร้างไม้ อาจมีการก่อหลังคาลดชั้นสองถึงสามชั้นด้านหน้าและด้านหลัง และอาจมีหลังคาปีกนกลดชั้นด้านข้าง เลียนแบบเครื่องไม้ แต่เนื่องจากโครงสร้างเป็นวัสดุก่อ จึงทำให้ยื่นชายคาไม่ได้มาก มณฑปแบบนี้พบที่ วัดกุฎีราย วัดสวนแก้วอุทยานน้อย และวัดสระไข่น้ำ เมืองศรีสัชนาลัย เป็นต้น

๒). **ทรงโค้งคันทนุ** มีเส้นหลังคาโค้งลักษณะคล้ายคันทนุ และอาจมีปีกนกลดชั้นด้านข้างเช่นกัน ได้แก่ มณฑปวัดสระปทุม และมณฑปวัดพระยาดำ เมืองศรีสัชนาลัย เป็นต้น

ภาพที่ ๒๓ มณฑปวัดสวนแก้วอุทยานน้อย เมืองศรีสัชนาลัย

ข. แบบเสารับน้ำหนัก โครงหลังคาไม้

ผนังจะมีลักษณะเหมือนกับมณฑปที่มีแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส แต่หลังคาแทนที่จะเป็นเรือนยอด สันนิษฐานว่าคงเป็นหลังคาจั่วทรงสูง มณฑปแบบนี้ ได้แก่ ที่วัดยายตา เมืองศรีสัชนาลัย ซึ่งผนังได้ทลายลงมาเกือบหมดสิ้นแล้ว^{๑๘}

สำหรับการกำหนดอายุมณฑปสุโขทัยนั้น แต่เดิมเชื่อกันว่า “พระอจนะ” ที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ นั้นหมายถึงพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ประดิษฐานอยู่ในมณฑปวัดศรีชุม เมืองสุโขทัย และกำหนดอายุให้ว่า ควรอยู่ในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๙

อย่างไรก็ตามได้มีผู้ศึกษามณฑปวัดศรีชุมและเสนอความเห็นว่าคุณลักษณะของมณฑปวัดศรีชุม ผนังหนามาก มีลักษณะพิเศษทำผนังอาคารเป็น ๒ ชั้น สำหรับเป็นอุโมงค์เดินเข้าไปภายในและเดินขึ้นไปถึงชั้นหลังคาได้ ชั้นหลังคา

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑๒-๑๑๓.

ของมณฑปน่าจะเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ทำเป็นหลังคาลดชั้น ซึ่งเป็นแบบแผนที่มีมาก่อนในงานก่อสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ในศิลปะพม่าเมืองพุกาม

ที่เพดานทางเดินภายในผนังมณฑปวัดศรีชุม มีแผ่นหินหนากรูปเป็นเพดานไม้ระดับขนานกับความลาดของชั้นบันได ผิวหน้าของแผ่นหินจารภาพลายเส้นภาพเล่าเรื่องชาดก มีอักษรสุโขทัยกำกับบอกเรื่องที่ภาพแต่ละภาพด้วย ทางด้านศิลปกรรมลายเส้นจารึกบนแผ่นหินภาพสลักชาดกนี้ เปรียบเทียบกับภาพสลักบนรอยพระพุทธรูป โดยเชื่อมโยงกับหลักฐานที่กล่าวถึงในศิลาจารึกหลักที่ ๓ ที่สร้างขึ้นในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท เปรียบเทียบกับอายุภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดเจ็ดยกเจ็ดแถว เทวรูปสมัยสุโขทัย รวมทั้งเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีเสด็จกลับจากลังกา ทำให้สามารถกำหนดอายุวัดศรีชุมได้ว่าน่าจะสร้างขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙^{๑๙}

นอกจากนี้ยังมีอีกความเห็นหนึ่งที่เสนอว่า จารึกหลักที่ ๒ และลายเส้นชาดกนั้นคงสร้างขึ้นในคราวเดียวกัน ดังนั้นมณฑปวัดศรีชุมจึงน่าจะเป็นงานที่สร้างขึ้นในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แล้ว จึงมีผลให้ “พระอจนะ” ของวัดศรีชุมนี้ ไม่น่าจะเป็นพระอจนะที่ถูกกล่าวถึงในศิลาจารึกหลักที่ ๑^{๒๐}

และที่มณฑปวัดตระพังทองกลาง ซึ่งเป็นมณฑปรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส อันเป็นที่ประดิษฐานพระประธานและมีหลังคาเชื่อมต่อกับตัววิหาร อาจจะเป็นวิหารโถง ที่มีชายคาลดหล่นลงมาต่ำ อันเป็นรูปแบบที่นิยมกันที่เมืองพุกาม ในระหว่าง พ.ศ.๑๗๕๐-๑๘๓๐ ส่วนลวดลายปูนปั้นที่ประดับอยู่ที่มณฑปของวัดตระพังทองกลาง แสดงให้เห็นอิทธิพลจากศิลปะลังกา เป็นภาพพระพุทธรองค์

^{๑๙} บันลือ ขอรวมเดช. รูปแบบศิลปะในแผ่นภาพสลักเรื่องชาดกของวัดศรีชุม, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๓, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

^{๒๐} ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ศิลปกรรมโบราณ ในสุโขทัย ศรีสุโขทัย กำแพงเพชร และพิษณุโลก, เอกสารวิจัยเย็บเล่ม ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ.๒๕๖๐, หน้า ๗๐.

ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ บนผนังด้านทิศใต้ และปางทรงมานช้านาพาคีรี บนผนังทางด้านทิศเหนือ จึงกำหนดอายุว่าอยู่ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐^{๒๑}

จากผลการศึกษาที่ผ่านมา ทำให้เห็นภาพรวมของการปรากฏขึ้นของอาคารมณฑปสุโขทัย ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของสุโขทัยนั้น ควรมีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา เมื่อพระพุทธรศาสนา ลังกาวงศ์ได้เผยแพร่เข้ามาตั้งมั่นที่สุโขทัยได้อย่างมั่นคง และคงได้รับความนิยมมากขึ้นต่อมาในครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๐

สถาปัตยกรรมสุโขทัยเป็นงานที่เกี่ยวข้องเนื่องในพระพุทธรศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากสุโขทัยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธรศาสนา ลังกาวงศ์ ทำให้เกิดมีพัฒนาการเป็นศิลปะที่มีรูปแบบและลักษณะโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของสุโขทัยอย่างแท้จริง ส่งอิทธิพลไปยังบ้านเมืองและแคว้นต่าง ๆ โดยรอบ อาทิ กรุงศรีอยุธยา ล้านนา ตลอดจนถึงดินแดนใกล้เคียงในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นรากฐานและบ้ำหล่อหลอมให้มีพัฒนาการเป็นศิลปะและวัฒนธรรมไทยในทุกวันนี้

^{๒๑} พิริยะ ไกรฤกษ์. เรื่องเดิม, หน้า ๑๗๙.